

Poznań, 05.12.2023r.

Prof. UAM dr hab. Mikołaj Jazdon
Instytut Filmu, Mediów i Sztuk Audiowizualnych
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

Recenzja rozprawy doktorskiej
Pana mgra Leszka Dawida pt.
„Jesteś bogiem”. Od dokumentu do fabuły.
Oparte na faktach – realizacja filmu fabularnego na podstawie autentycznej historii

Leszek Dawid uzyskał tytuł magistra sztuki na Wydziale Reżyserii Filmowej i Telewizyjnej Państwowej Wyższej Szkoły Filmowej, Telewizyjnej i Teatralnej im. Leona Schillera w Łodzi dnia 5 lipca 2005 roku. Ukończył studia na kierunku reżyserii (zakres: reżyseria filmowa i telewizyjna). Z dokumentacji przedłożonej w postępowaniu o nadanie stopnia doktora Leszkowi Dawidowi nie wynika, żeby kandydat ubiegał się uprzednio o nadanie stopnia doktora.

Praca doktorska Leszka Dawida, napisana pod opieką dr hab. Piotra Mikuckiego, nosi tytuł: *„Jesteś bogiem”. Od dokumentu do fabuły. Oparte na faktach – realizacja filmu fabularnego na podstawie autentycznej historii*. Na jej kartach autor, ceniony reżyser filmów dokumentalnych i fabularnych, przedstawia rezultat rozpoznań w odniesieniu do genezy i kolejnych etapów tworzenia wyreżyserowanego przez siebie filmu fabularnego o muzykach z hip-hopowego zespołu Paktofinika pt. *Jesteś bogiem* (2012), który – by posłużyć się ustaleniami Marka Hendrykowskiego z jego *Leksykonu gatunków filmowych* – jest filmem muzycznym („ponadgatunkowe określenie wachlarza utworów filmowych, których dominantę konstrukcyjną i główny temat stanowi muzyka”) i biograficznym (w jego odmianie: biografia artysty). Leszek Dawid opisuje proces tworzenia tego utworu, analizując napięcia zachodzące między wymogami realizacji filmu fabularnego a szczególną, „dokumentalną”, sytuacją wyjściową dla tego projektu, którego podstawę stanowił, oparty na faktach, scenariusz autorstwa Macieja Pisuka i powstały wcześniej (opublikowany 27 grudnia 2001 roku na łamach „Dużego Formatu”, w pierwszą rocznicę śmierci „Magika”, czyli Piotra Łuszcza, rapera i założyciela Paktofoniki)

reportaż Lidii Ostałowskiej *Teraz go zarymuję* (w przypisach i bibliografii do pracy podano błędny tytuł *Zaraz go zarymuję*). Alicja Helman pisząc w książce *Film faktów i film fikcji* o tytułowych „opozycjach wewnętrznych kształtujących rozwój sztuki filmowej” zwracała uwagę na „nieustanną oscylację między dwiema postawami wobec twórczości filmowej, dwiema możliwościami zanotowania jej związków z rzeczywistością, dwoma sposobami traktowania właściwych sztuce filmowej środków wyrazu, dwiema poetykami”. I właśnie ten problem „opozycji wewnętrznej” kształtującej formę *Jesteś bogiem*, proces negocjowania i formowania ostatecznego kształtu filmu o Paktofonice (od spisanych faktów do utworu kina fikcji), stanowi istotę rozważań doktoranta.

Leszek Dawid określa go także jako „proces adaptacji autentycznej historii na potrzeby filmu fabularnego” [s. 2], przedstawiając cały zakres zabiegów podejmowanych przez reżysera na drodze do powstania filmu opartego na opowieści o życiu Magika i jego kolegów z zespołu. „Adaptować znaczy tyle, co przerabiać, dostosowywać do nowych potrzeb, do nowego użytku” – pisała Alicja Helman w artykule *Adaptacja – podstawowa technika twórcza kina* („Kino” 1998 nr 1) i dodawała: „wielokrotnie doświadczenie widza i filmoznawcy podpowiada, że filmów nie będących adaptacjami jest bardzo niewiele. A ponadto te, które adaptacjami nie są, a powstały według oryginalnych scenariuszy, poprzedzone są przecież jakąś formą para-literacką, czy nawet wręcz literacką”. W przypadku *Jesteś bogiem* taką formą para-literacką był scenariusz filmu (także jego eksplikacja), pióra Macieja Pisuka, inspirowany wspomnianym powyżej reportażem Lidii Ostałowskiej, do którego Leszek Dawid wielokrotnie na kartach swojej pracy się odnosi, cytując go, ale także przedstawiając okoliczności jego powstania i długotrwałe starania scenarzysty o realizację filmu. Istotnym dopełnieniem scenariusza były opowieści ustne przekazane reżyserowi przez członków zespołu Paktofonika i rodzinę Magika w trakcie zbierania dokumentacji do filmu.

Zasadnicza część pracy (druga) nosi tytuł *Analiza procesu realizacji „Jesteś bogiem”* i składa się na nią pięć rozdziałów. Całość pracy dopełnia rodzaj krótkiego wstępu zatytułowany *Realizacja fabularna na bazie autentycznej historii. Przykłady filmowe* oraz zamieszczone na końcu rozprawy *Podsumowanie*. W rozdziale *Źródło. Autentyczna historia* autor przedstawia wydarzenia, które rozegrały się w Bogucicach na

Śląsku w latach 90. ubiegłego stulecia i związane były z działalnością hiphopowych raperów: Magika, Fokusa i Rahima, którzy wspólnie założyli zespół Paktofonika.

Jeśli czytać pracę doktoranta także jako opis strategii realizacji filmu fabularnego opartego na faktach, dotyczącego tragicznych wydarzeń, które odcisnęły bolesne piętno na ludziach związanych ze zmarłą nagle osobą, to wnioski zarysowane już w pierwszym rozdziale sugerują potrzebę respektowania dużego dystansu czasowego między dramatycznymi wydarzeniami a momentem przystąpienia do pracy nad filmem. Konieczne jest to nie tylko ze względu na cierpienie osób, których przeżycia - przede wszystkim doświadczenie utraty bliskiej osoby, mają zostać pokazane w filmie fabularnym, ale także dlatego, iż dopiero z odpowiedniej perspektywy czasowej minione wydarzenia odsłaniają swoje szersze znaczenie, wykraczające poza wymiar jednostkowych losów, ujawniając sensy istotne w społecznym wymiarze, a te stanowią przecież ważny kontekst dla historii, która ma zainteresować przyszłych widzów.

W rozdziale drugim, noszącym tytuł *Adaptacja faktów*, doktorant opisuje żmudny proces zdobywania zaufania ludzi związanych z historią Paktofoniki, których zgoda na powstanie filmu w kształcie zaproponowanym przez scenarzystę i reżysera, stanowiła jeden z kluczowych elementów wymaganych przez Dawida na drodze do powstania przyszłego utworu ekranowego. Doktorant formułuje swoje uwagi tak, aby nadać im charakter uogólniający, zamieniając własne doświadczenie twórcze w zbiór uwag i wskazówek przydatnych dla innych filmowców, którzy zdecydują się na realizację utworu podobnego w założeniach. Zdaniem Dawida kluczowe w relacji z ludźmi, którzy mają podjąć decyzję o wyrażeniu zgody, by ich biografia, przeżycia, doświadczenia, zostały pokazane w filmie fabularnym, jest zbudowanie właściwej komunikacji, opartej na szczerości, wymagającej żmudnego i cierpliwego wyjaśniania reguł rządzących filmową opowieścią, gdzie fakty z życia wzięte poddawane są niezbędnym przetworzeniom na trwającą dwie godziny opowieść filmową.

Doktorant szczegółowo opisuje tu powody połączenia w jedno dwóch odległych czasowo wydarzeń, które w filmie złożyły się na mającą wymiar symboliczny, scenę koncertu Paktofoniki w dniu otwarcia pierwszego w Polsce centrum handlowego, oraz długi i wymagający cierpliwości proces przekonywania żyjących członków zespołu co do słuszności zastosowania w filmie takiego zabiegu i innych, podobnych, w budowie całego utworu. Doktorant pisze: „Uświadomienie bohaterom jak działają mechanizmy fabularne opowiadania, okazało się procesem niezbędnym i czasochłonnym. Warto

jednak było poświęcić na to czas, choćby po to, by bohaterowie poczuli się bezpiecznie i nie traktowali struktury fabularnej jako manipulacji dokonywanej na ich życiu. Oczywiście – domyślam się, że można ten proces zupełnie pominąć i zrobić film oparty na faktach, bez angażowania bohaterów w ten proces. Dla mnie jednak bardzo istotne było złapanie stosownej równowagi między poczuciem bezpieczeństwa bohaterów oddających na potrzeby filmu swoją historię (przypomnę tylko z jak wielką nieufnością podchodzili do pomysłu na początku), a swobodą twórczego wykorzystania faktów i emocji im towarzyszących”. [s.18]

Leszek Dawid nieustannie akcentuje etyczny wymiar działań podejmowanych przez reżysera filmu zamierzającego pokazać na ekranie fakty i biografie ludzi żyjących, którzy obdarzają twórcę zaufaniem i godzą się, aby ich życie stało się kanwą filmowej opowieści. Stąd obecne w pracy doktoranta szczegółowe przedstawienie różnych oczekiwań kierowanych pod adresem twórców filmu przez rodziców Magika, jego żonę, członków zespołu, a także jego fanów. Trudnym ale ważnym elementem tych negocjacji była wyrażona przez scenarzystę zgoda na autoryzację scenariusza przez żyjących członków Paktofoniki, co stanowiło trudny wymóg dla reżysera, ale także (na co zwraca uwagę doktorant) producenta. Nie jest to jak można wnioskować z lektury pracy dobra praktyka, aby realizatorzy filmu przyjmowali na siebie tego typu zobowiązania, gdyż mogą one utrudnić znalezienie producenta gotowego zaryzykować realizację filmu fabularnego pod taki warunkiem.

Przygotowania do realizacji *Jesteś bogiem* przypominały pracę nad filmem dokumentalnym, przy realizacji którego twórca zawiązuje bliską więź z bohaterami, poznaje ich życie codzienne, miejsce, w którym żyją. W rozdziale *Dokumentacja. Rozpoznanie świata przedstawionego* Leszek Dawid szczegółowo przedstawił proces zapoznawania się z realiami świata, który miał ukazać w przyszłym filmie, zaczynając od poznawania ludzi zaangażowanych w projekt, świadków wydarzeń opisanych w scenariuszu, poprzez uważne przyglądanie się przestrzeni, w której przyszło żyć i tworzyć raperom z Paktofoniki, zbieranie materialnych śladów z życia bohaterów, w tym sprzętu do nagrywania muzyki, jakim posługiwali się hiphopowcy pod koniec ubiegłego stulecia.

Rzetelność przeprowadzonej dokumentacji stanowi przy tego typu projekcie równie istotny element budowania prawdy na ekranie jak wierność faktom, ale i tu reżyser staje przed wyborami, w których dostrzega wymiar etyczny. Przez szacunek do

pamięci o zmarłym Leszek Dawid nie zdecydował się, by sceny z udziałem aktora grającego Magika były kręcone w autentycznym wnętrzu, mieszkaniu, w którym żył i tworzył muzyk, z okna którego wyskoczył. Reżyser postanowił nakręcić je w innym mieszkaniu w tej samej dzielnicy. W podobnie uważny etycznie sposób postąpił korzystając jedynie z określonego fragmentu notatek Piotra Łuszczka, które udostępnili mu jego rodzice. W ramach zbierania dokumentacji reżyser musiał dobrze poznać muzykę i kulturę hiphopową. By jak najwierniej odtworzyć w filmie realia, w których tworzyli muzycy z Paktofoniki, dla potrzeb filmu odtworzono studio nagrań z lat 90. Aktorzy, odtwarzający role muzyków, musieli nauczyć się rapować i nagrywać własne utwory hiphopowe. Osobno doktorant opisał długotrwały i żmudny proces wyboru aktorów do ról kluczowych, ewoluowanie pierwotnych założeń (na początku Rahim i Fokus mieli sami zagrać siebie), jak np. możliwość obsadzenia naturszczyków w rolach raperów, aż po decyzję, że kluczowe kryterium podczas castingu powinno dotyczyć zdecydowanie bardziej osobowości aktora niż jego warunków fizycznych, czyli podobieństwa do odtwarzanej w filmie postaci.

W ostatnim rozdziale tej części pracy zatytułowanym *Realizacja i montaż. Dobór środków* reżyser przedstawił główne założenia koncepcji estetycznej filmu, dotyczące budowania struktury utworu, tworzenia opozycji kontrastów, zderzania szerokich planów z ujęciami detali, uczynienia postaci Magika centralną w opowiadaniu filmowym (dążenie do odsłonięcia tajemnicy tej postaci jest istotnym motorem napędowym narracji), prowadzenie prób z aktorami przed realizacją wymagających scen, a przede wszystkim dopracowanie umiejętnego wykonania przez nich utworów hiphopowych.

Osobno doktorant zwraca uwagę na mierzenie się twórców *Jesteś bogiem* z decyzją o sposobie posłużenia się w nim audiowizualnymi zapisami archiwalnymi, które stanowiły pewną inspirację przy realizacji zdjęć do filmu. Włączenie samych archiwaliów w strukturę dzieła ograniczono do efektownego połączenia ujęć z Rahimem i Fokusem, oraz grającymi ich aktorami, w scenie wejścia na scenę w katowickim Spodku. Leszek Dawid tak o tym pisze: „Kamera reprezentuje nieobecnego Magika, trzyma się nieco z tyłu, w trybie slow motion wchodzi razem z muzykami na scenę, podchodzi do mikrofonu, za którym widać wielotysięczny tłum fanów w Spodku. Ujęcie ma ogromną moc, zarówno dokumentalną jak i formalną. Przystępując do realizacji filmu wiele lat później, postanowiliśmy wykorzystać ten materiał. Odtworzyliśmy dokładnie inscenizację, ale już z samymi aktorami. W montażu przeplatamy równolegle

obie wersje budując tym samym pomost między fabułą a dokumentem. W efekcie równoległego montażu bohaterowie spoglądają na aktorów, aktorzy na bohaterów. Świat fikcji fabularnej oddaje głos prawdzie dokumentalnej, a ta z kolei legitymizuje fikcję. Te dwie rzeczywistości splatają się w jedną tkanę obrazu filmowego, w którym nie istnieje podział na dokument i fabułę, a priorytetem są emocje między widzem a bohaterem”. [s. 48].

Pozwoliłem sobie na zacytowanie tego obszernego fragmentu pracy ponieważ uważam, że opisana w nim scena, sposób jej formalnego ukształtowania, a także jej wymiar symboliczny, odpowiadają idei całego filmu, zarówno jego estetyce jak i zawartemu w nim przekazowi. Słuszność dokonanych wyborów na różnych etapach prac przygotowawczych do realizacji można docenić właściwie z perspektywy gotowego utworu, mając świadomość, że powstało dzieło wyjątkowe, będące udaną rekonstrukcją historii słynnego zespołu hiphopowego, a jednocześnie filmem stanowiącym istotny komentarz do historii najnowszej Polski, obrazem pokolenia ludzi urodzonych pod koniec lat 70. i wkraczających w dorosłość w trudnych realiach transformacji ustrojowej. Wreszcie *Jesteś bogiem* - razem z pracą doktorską napisaną przez Leszka Dawida - stanowi bardzo dobre przedstawienie i opracowanie strategii tworzenia filmu fabularnego o tematyce współczesnej, opartego na faktach, dotyczącego wydarzeń nieodległych w czasie, respektującego granice etyczne, jakie wynikają z realizacji tego typu przedsięwzięcia, nakręconego w nowoczesnej formule kina realizmu społecznego i filmu muzycznego. Praca ta stanowi cenny wkład w wiedzę na temat historii powstania jednego z bardzo ważnych polskich filmów fabularnych drugiej dekady tego stulecia. Dotyczy też zjawiska mającego szerszy zasięg, bowiem tworzenia filmów opartych na faktach, dotyczących wydarzeń nieodległych w czasie, ludzi, którzy wciąż żyją. To dążenie do potwierdzania rangi dawnych i nie tak dawnych wydarzeń, biografii bardziej i mniej znanych postaci, poprzez realizowanie filmów fabularnych na ten temat, stanowi ważny nurt w kinie współczesnym.

Praca Leszka Dawida dowodzi ponadto kompetencji autora do nadawania własnym doświadczeniom zawodowym, twórczym, reżyserskim, charakteru teoretycznej refleksji warsztatowej. Dostrzegam w tym podążanie autora za pewną tradycją ukształtowaną w murach PWSFTViT w Łodzi. Jej najlepszym przykładem są książki Kazimierza Karabasza, reżysera, który refleksje poczynione w trakcie prac nad swoimi filmami dokumentalnymi, przelewał na papier, by z jednej strony przedstawić

własne poglądy artystyczne i komentarz do własnych poczynań realizacyjnych, ale także z myślą o tych, którzy będą się z nimi mogli zapoznać, przede wszystkim innymi twórcami, szczególnie tymi młodymi, poznającymi warsztat reżysera. Podobnie czytałem pracę Leszka Dawida. Z jednej strony jako filmoznawca, który ma możliwość zapoznania się z metodą twórczą reżysera filmów dokumentalnych i fabularnych dążącego (z powodzeniem jak dowodzi tego kształt artystyczny *Jesteś bogiem*) do połączenia w swych dziele elementów kina dokumentalnego i fabularnego (określenie fikcyjnego nie całkiem tu pasuje), z drugiej jako czytelnik odnajdujący w niej wyraźnie obecną intencję edukacyjną, pracę napisaną (jak wiadomo) przez doświadczonego dydaktyka wprowadzającego studentów w tajniki reżyserii filmowej. Z racji na ważne miejsce jakie zajmuje *Jesteś bogiem* w polskim kinie ostatnich lat praca Leszka Dawida stanowi także wartościowy materiał źródłowy dla badaczy dziejów najnowszych rodzimego kina.

Konkludując pragnę stwierdzić, że przedstawione do oceny dzieło artystyczne, wyreżyserowany przez doktoranta film *Jesteś bogiem*, jest oryginalnym dokonaniem artystycznym, dowodzącym, że doktorant posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy artystycznej. Teoretyczną pracę doktorską będącą komentarzem artystycznym do filmu, zatytułowaną, „*Jesteś bogiem*”. *Od dokumentu do fabuły. Oparte na faktach – realizacja filmu fabularnego na podstawie autentycznej historii*, oceniam pozytywnie. W moim przekonaniu spełnia ona wymogi stawiane pracom na stopień doktorski w dziedzinie sztuki, dyscyplinie sztuki filmowe i teatralne. Wnoszę o dopuszczenie mgra Leszka Dawida do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Handwritten signature in blue ink, reading "Miłko Janda".